

سبک‌های هنری در تصویرگری

قسمت اول

جمال‌الدین اکرمی

سبک هنری تصویرگر، هم‌چون تکنیک، از ویژگی‌های خاص او به شمار می‌رود و بخشی از هویت و اندیشه‌های او را بیان می‌کند. تصویرگری، هم‌چنان که برخاسته از نقاشی است، نه تنها از نظر تکنیک، بلکه به لحاظ سبک نیز با هنر نقاشی در پیوند است. تصویرگران به فراخور سلیقه شخصی و نیز درون‌مایه‌های حسی متن، به سبک‌های گوناگون نقاشی در تصویرگری توجه می‌کنند.

پاتریشیا سیان سیولو، منتقد ادبیات کودکان، درباره به کارگیری سبک هنری و میزان درک کودک در کتاب‌های کودکان، بر این باور است که «سبک و سیاق هنر تصویرگری، مانند سبک نوشتن، کیفیتی پیچیده و غیرقابل بیان دارد و تحت تأثیر موضوع و حالت داستان، سن خواننده و تصور تصویرگر از وضعیت و شرایط او قرار می‌گیرد. هر چه سن کودک کم‌تر باشد، سبک هنری باید گویاتر و واضح‌تر شود و هنرمند در استفاده از فضاها، ترکیب‌بندی، رنگ‌ها و به کارگیری خط‌ها و شکل‌ها محتاط‌تر عمل کند»^۱.

علاوه بر این، عوامل دیگری هم بر سبک کار تصویرگر اثر می‌گذارد که از میان آن‌ها می‌توان به شخصیت، استعداد و خلاقیت هنرمند، ابزار مورد استفاده‌اش و مهارت او در به کارگیری ابزارها و تکنیک‌ها، اشاره کرد.^۲

پری‌نودلمن، منتقد دیگر کتاب‌های کودکان نیز هم‌چون سیان سیولو، در فصل دوم کتاب «کلماتی درباره تصویرها» زیر عنوان «سبک در جایگاه معنا» مفهوم سبک را در دایره‌ای گسترده‌تر به کار می‌برد به مجموعه خط و ربط‌ها و ویژگی‌هایی اطلاق می‌کند که تصویری را از تصویر دیگر جدا می‌سازد و به این ترتیب، ویژگی‌های تکنیک را نیز زیر مجموعه سبک قرار می‌دهد. او می‌نویسد:

«سبک، خلاف کیفیت‌هایی چون قطع و رنگ، یک مقوله جداگانه و مجزا نیست، بلکه عنوانی است که به تأثیر تمام جنبه‌های یک اثر هنری، در ارتباط با هم داده می‌شود. گامبریچ آن را با لهجه‌های متفاوتی که در زبان مشترک وجود دارد، همسان می‌داند.

به این ترتیب، به هر آن‌چه متمایزکننده یک اثر باشد و با تأکید بر مفاهیم رمزهای ویژه خود، آن را از سایر آثار متفاوت سازد، سبک اطلاق می‌شود. بنابراین در کتاب‌های تصویری، سبک از الگوهای ویژه ساختاری، رفتاری و یا از انتخاب موضوع‌های مختلف به وجود می‌آید.»^۳

همین نگاه در کتاب «شناخت ادبیات کودکان: گونه‌ها و کاربردها» نوشته **دونائورتون**، این گونه

بیان می‌شود: «هر هنرمند دارای سبکی است که دیدگاه هنری او را از دیگر هنرمندان جدا

می‌کند. سبک هنرمند، امضای فردی اوست.»^۴

بد نیست با موضوع سبک در کتاب «ادبیات و کودک»، نوشته **لی گالدا** نیز روبه‌رو شویم:

«سبک کیفیتی اغفال‌کننده از اثر یک هنرمند است که بر پایه چیدمان خط و

رنگ در یک تصویر دیداری شکل می‌گیرد. سبک یک تصویرگر، زیر تأثیر روش کار

او به عنوان یک هنرمند و داستانی که تفسیر می‌شود، قرار دارد.»^۵

به این ترتیب، بسیاری از این تعریف‌ها برپایه انتخاب تکنیک و به کارگیری مواد و ابزار

کار، به عنوان بخشی از سبک هنری بیان شده است؛ هر چند به نظر می‌رسد هیچ تکنیکی به سبک مشخصی

تعلق ندارد و سبک می‌تواند در بسیاری موارد، بدون اتکا به تکنیک فراهم آید.

سبک‌های به کار رفته در تصویرگری، نخست به دو گونه اصلی واقع‌نمایی (بازنمایی)^۶ و انتزاعی (آبستره)^۷ تقسیم می‌شود. در گذشته، واقع‌گرایی شیوه مسلط در هنر تصویرگری به شمار می‌رفت و بسیاری از افسانه‌های کهن، هم‌چون افسانه‌های پریان و حکایت‌های جانوری که ریشه در خیال‌ها و باورهای دیرین دارد، به واقعی‌ترین شکل خود تصویر می‌شد و تصویرهای گوناگون از پری‌های افسانه‌ای، دیوها و غول‌های نادیده، با توجه به شکل و چهره‌های انسانی به تصویر در می‌آمد. اما در تصویرگری امروز، گرایش به شکستن فرم‌ها و نگاه انتزاعی، به گونه‌ای است که گاه واقعی‌ترین رویدادها و شخصیت‌های داستانی، به خیالی‌ترین گونه و انتزاعی‌ترین شکل آن به تصویر در می‌آید.

امروزه در تصویرگری کتاب‌های کودکان، عناصر دیداری از واقعی‌ترین نمادهای آن به صورت کاربرد عکس، هم‌چون کتاب پرنده‌ای به نام آذرباد^۸ تا خیالی‌ترین تصویرها، هم‌چون آثار سورئالیستی **آلبین برونفسکی**^۹، تصویرگر اسلواکیایی، متغیر است. تصویرهای **جری پینکنی**^{۱۰}، در کتاب تخم‌مرغ‌های سخنگو (۱۹۸۹) که برگرفته از افسانه‌های عامیانه آمریکای جنوبی است، سرشار از تصویرهای واقعی است که با آبرنگ نقاشی شده و به شیوه رئالیسم (واقع‌گرایی) است. **سوزان جفرز**^{۱۱}، در تصویرگری کتاب قوهای وحشی (۱۹۸۱)، با شیوه‌ای واقع‌گرایانه به سرزمین افسانه‌های آندرسن پا می‌گذارد. **ریتا مارشال**^{۱۲}، در تصویرگری کتاب شنل قرمزی (۱۹۸۳)، نوشته شارل پرو، با بهره‌گیری از احساسی اغراق شده به سبک اکسپرسیونیسم روی می‌آورد. که‌وتا پاکوفسکا^{۱۳}، تصویرگر چک، در تصویرگری کتاب‌های خود، اشیاء، جانوران و شخصیت‌های انسانی را به شکل‌های بسیار ساده و انتزاعی به نمایش می‌گذارد و وارژالواته^{۱۴}، تصویرگر سویسی، آن‌ها را در کتاب شنل قرمزی با شکل‌های هندسی مربع، مثلث، دایره و چهارگوش نمایش می‌دهد. چنین تنوعی در آثار تصویرگران، بیش از آن‌که با متن در پیوند باشد، با روش کار تصویرگر و علاقه‌های او در ارتباط است. همین گوناگونی سبب شده تا تصویرگری هم‌چون نقاشی، از تنوع و جذابیت فراوانی برخوردار باشد. در این زمینه، از زبان **پری نودلمن** می‌خوانیم:

«تصویرگران باید برای یافتن سبک خود تلاش کنند. مثلاً سبک آثار اولیه سنداک به کارتون‌سازی‌های معمولی و قراردادی نزدیک است. کار نوآورانه او در کتاب "آن‌جا که وحشی‌ها هستند"، بسیار تحسین‌برانگیز است. با این همه، ارزشی که سبک به مثابه بیان پیروزمندانه هویت دارد، ممکن است در مورد کتاب‌های تصویرگری نادرست و نامناسب باشد. یک اثر هنری که صرفاً بیانگر فردیت هنرمند آن باشد، برای افراد دیگر نامفهوم و در اجرای وظیفه خود به عنوان بخشی از یک روایت معنی‌دار در کتاب تصویرگری، ناتوان است.»^{۱۵}

در این‌جا به ویژگی سبک‌های «واقع‌نما» و «سبک‌های انتزاعی» و گونه‌های آن اشاره می‌شود.

۱. سبک‌های واقع‌نما^{۱۶} (بازنما)

«هنر بازنما که گاه واقع‌گرا نامیده می‌شود، موضوع‌ها را به همان گونه که در زندگی روزانه هستند، تصویر می‌کند. هنرمندان واقع‌گرا نیازی نمی‌بینند که تصویرهای خود را درست مانند عکس بازآفرینی کنند. آن‌ها ترکیب‌بندی‌هایی می‌آفرینند که طرح‌های انسانی، اجسام یا پدیده‌های طبیعی را به گونه‌ای واقعی نشان دهند. شمار فراوانی از نقاشی‌ها و مجسمه‌های بسیار مشهور، مانند "مونالیزا"ی **داوینچی** و "متفکر" **آگوست رودن**، در سبک واقع‌گرا هستند.»^{۱۷}

در هنر واقع‌نما، خیال‌پردازی و آشنا ساختن کودک با ساختار قهرمانان قصه، فضای زندگی آن‌ها و روند رویدادهای قصه اهمیت می‌یابد و آشنایی کودک با شرایط تاریخی، جغرافیایی، فرهنگی و اجتماعی عناصر تصویرگری داستان با بهره‌جویی از ویژگی‌هایی بومی و منطقه‌ای رویداد داستان صورت می‌گیرد. تصویرگر در شخصیت‌پردازی، پوشش و شکل ظاهری قهرمان‌ها به خوبی می‌تواند از ویژگی واقع‌گرایی در تصویر سود جوید و همپای روایت داستان، آن‌ها را به کودک باز نمایاند. این ویژگی در متن‌هایی با درون‌مایه‌های علمی و اطلاعاتی، جدی‌تر و دقیق‌تر است و خیال‌گرایی تصویر، کم‌تر. در حالی که در تصویرهای انتزاعی، شکل ظاهری، فضای زندگی، پوشش و تعلق فرهنگی قهرمانان قصه اهمیت چندانی ندارد و عنصر

واقع‌نمایی در تصویرگری کتاب «حکایت زویل بلاس» تصویرگر: ابراهیم عکاس‌باشی، سال ۱۲۸۱ ش. چاپ سنگی

خیال‌گرایی و درهم شکستن فرم بیش از همه مورد توجه تصویرگر است. نخستین روش‌ها در تصویرگری کتاب کودکان، چه در ایران و چه در کشورهای دیگر، به گونه واقع‌نمایانه فراهم آمده‌اند. تصویرگری برای کودکان و نوجوانان ایرانی، در دوران چاپ سنگی، در کتاب‌های درسی، در آثار تصویرگرانی چون **میرزا عباس نقاشی** (در کتاب الف و بای مصور)، **مصورالملک** (از جمله در کتاب شرح مسافرت مسیو استانیلی به آفریقا)، **میرزا مصطفی** (در کتاب اقبال ناصری) و **محسن تاج‌بخش** (از جمله در کتاب هنرآموز دوشیزگان) نسبتاً واقع‌گراست و بعدها در نخستین دهه‌های سده ۱۴ در آثار تصویرگرانی چون **محمدناصر صفا**، **ابراهیم بنی‌احمد** و **رضا شهبابی** نمودی آشکار می‌یابد.

در تصویرگری نخستین کتاب‌های کودکان در اروپا که با تلاش‌های تصویرگرانی چون **کالد کات**، **گریناوی** و **والتر کرین** صورت گرفته نیز ویژگی واقع‌گرایی بر آن مسلط است. واقع‌گرایی در آثار **لیزبت زورگر**^{۱۸}، تصویرگر معاصر اتریشی و در کتاب‌هایی چون **تامیلینا**، **بلبل**، **لباس جدید امپراتور** و **پسر بازی‌گوش نمونه‌های برجسته کاربرد واقع‌نمایی در کتاب‌های کودکان امروز است.**

در هنر واقع‌نما (بازنما) که عنصر تصویر در آن کم و بیش در شکل و ابعاد واقعی نشان داده شده، سبک‌هایی چون واقع‌گرایی (رئالیسم)، واقع‌گرایی کودکانه (رئالیسم کودکانه)، **امپرسیونیسم**، **اکسپرسیونیسم**، **سوررئالیسم**، **تصویرهای کارتون** و **سبک‌های سنت‌گرا** (تصویرهای کهن‌الگو) به کار می‌رود. هر چند ابعاد عناصر تصویری، ترکیب‌بندی و بازنمایی این عناصر در برخی از سبک‌های گفته شده، از شکل واقعی فاصله می‌گیرد، بازشناسی شخصیت‌ها، فضاها و روایت‌های داستانی در آن‌ها برای کودک به سادگی امکان‌پذیر است و خیال راه یافته در تصویر، هر چند گاهی تصویر را از ویژگی‌های طبیعی آن دور می‌سازد، به هر حال تصویر رابطه خود را با شکل واقعی عناصر تصویری حفظ می‌کند.

در این‌جا درباره هر کدام از سبک‌ها و نمونه‌های مربوط به آن سخن می‌گوییم. با یادآوری این نکته که برخی سبک‌ها در هنر تصویرگری تا اندازه‌ای دگرگون شده و با گونه‌های آن در هنر نقاشی تا اندازه‌ای متفاوت است و عناصر شخصیت‌پردازی، فضاسازی، رنگ‌آمیزی و ترکیب‌بندی در آن‌ها با توجه به درک و سلیقه کودکان و نوجوانان شکل گرفته؛ به گونه‌ای که گاه با تردید، این آثار را جزو برخی از سبک‌های هنر نقاشی دسته‌بندی می‌کنند. از سوی دیگر برخی از سبک‌ها، هم‌چون **اکسپرسیونیسم** و **سوررئالیسم** در مرز بیان واقعیت و انتزاع قرار دارند و قرار دادن آن‌ها در آثار واقع‌گرا یا انتزاعی، گاه با دشواری و تردید انجام می‌شود.

واقع‌نمایی در تصویرگری‌های کتاب «داستان‌های ملل»، لیلی تقی‌پور ۱۳۳۷

واقع‌گرایی (رئالیسم)^{۱۹}

در این سبک از هنر نقاشی و تصویرگری، عناصر تصویری، فضاها، تصویر شده و ترکیب‌بندی اجزای تصویر، تقریباً به همان گونه‌ای است که در طبیعت هست.

در تاریخ هنر نقاشی نیز جلوه‌های واقع‌گرایی را در آثار هنرمندان پیش و پس از دوران کلاسیک، هم‌چون **میکلانژ**، **داوینچی** و **رافائل** می‌توان دید، اما سبک واقع‌گرایی (رئالیسم) در هنر نقاشی با تلاش‌های **دومیه** و **میله**، نقاشان فرانسوی، به وجود آمده است. موضوع نقاشی‌های این دو هنرمند، زندگی عادی و روزانه مردم است و عناصر تصویری در آثار آن‌ها نمود واقعی یافته است. در تصویرگری، تکنیک‌های رئالیسم بیشتر در کتاب‌های تصویری نوجوانان و نیز کتاب‌های علمی و اطلاعاتی به کار گرفته می‌شود. کتاب‌های این را می‌گویند **شجاعت**، اثر **آرمسترانگ اسپری**^{۲۰}، **پسر طوفان** و **زندگی**، آغاز، پایان، اثر **رابرت اینگین**^{۲۱}، **تصویرگر استرالیایی**، **حیوانات عزیز بخوابید!**، اثر **سوزان ری**^{۲۲}، **تصویرگر اتریشی**، **جاده ابریشم**: ۷۰۰۰ مایل تاریخ، اثر **استفان فیزر**^{۲۳}، **برادر عقاب**، **خواهر آسمان**، با تصویرگری **سوزان جفرز**^{۲۴} و آن‌جا که جنگل به دریا می‌رسد، اثر **جینی بیکر**^{۲۵}، **سرشار** از تصویرهای واقعی هستند که بیشتر برای خوانندگان نوجوان فراهم آمده و برخی از آن‌ها به پدیده‌های علمی در زندگی انسان، جانوران و طبیعت پرداخته‌اند.

کاربرد تصویرهای واقع‌گرا (رئالیستی) در کتاب‌های علمی و دانش اجتماعی، دقیق‌تر و به‌جا است و تصویرگران این‌گونه کتاب‌ها با دقت تمام، تصویرهایی پُرساخت و ساز برای کودکان و نوجوانان پدید آورده‌اند تا امکان آشنایی آن‌ها با شخصیت‌های تاریخی، محیط زندگی انسان و پدیده‌های طبیعی، با توجه و شناخت کامل‌تری صورت گیرد.

در میان تصویرگران ایرانی، **مصورالملک** از جمله نخستین تصویرگرانی است که در نیمه دوم سده ۱۲، تصویرهایی

هنرمندانه و واقع‌گرا برای نوجوانان ایرانی فراهم آورده و بعدها تلاش‌های او با تصویرهای هنرمندانی چون **محمدناصر صفا**، **رضا شهبابی**، **محمود جوادپور** و **زمان زمانی** ادامه یافته است.

در دوره نوین شکل‌گیری کتاب کودک در ایران، در سال‌های دهه ۴۰، در کتاب‌های **گیلان** و **هفا ایستوس**، اثر تصویرگر هنرمند، **بهمن دادخواه** امروزی‌ترین ویژگی‌های تصویرگری واقع‌گرایانه را می‌بینیم. کار این تصویرگر، هم‌زمان با کارهای تخیلی و انتزاعی **فرشید مثقالی** است؛ هر چند در دوره‌های بعد با استقبال تصویرگران کمی روبه‌رو شد، بسیار تأثیرگذار و ماندگار بوده است. تصویرگری کتاب‌های **گم شده لب دریا**، **اژدهای سیاه** و **ماه در دره نیلوفرها**، اثر **زمان زمانی**، به همراه **رستم** و **اسفندیار** و **شعیب**، اثر **سیروس راد** در دهه ۴۰ و ۵۰، از نمونه‌های موفق کاربرد رئالیسم در تصویرگری به شمار می‌رود. در سال‌های دهه ۶۰ و پس از آن، نگاه واقع‌گرای **بهمن دادخواه** در آثار تصویرگرانی چون **بهرام خانف**، **پرویز حیدرزاده**، **سیمین شهروان** و **پرویز ایزدپناه** ادامه یافت. این ویژگی سپس در آثار تصویرگران جوان امروز هم چون **امیر نساجی**، **فاطمه رادپور**، **فرهاد جمشیدی**، **حمید بهرامی** و **حمیدرضا رشیدیان** راه یافته است، اما آثار این گروه از هنرمندان، هر چند به تنهایی پاسخ‌گوی نیازهای امروزی کودکان و نوجوانان نیست، در جایگاه خود ارزش و اعتبار ویژه‌ای دارد.

سبک واقع‌گرایی (رئالیسم) در میان تصویرگران ایرانی، به‌طور حرفه‌ای در آثار **خطی پرویز حیدرزاده** و در کتاب‌هایی چون **افطار**، **یک دانه زیتون** - **یک دانه خرما** و **مسافر دریا**، به کار گرفته شده است. **پرویز حیدرزاده** با روی آوردن به تمرکز شخصیت‌های انسانی و ویژگی‌های بومی، در تصویرهای خود در حوزه کتاب‌های نوجوانان، بسیار واقع‌گرایانه عمل کرده است. این ویژگی در برخی آثار **بهرام خانف** هم چون برای **پدربزرگ**، **اندوه برادر** و **تشنه دیدار**، به گونه‌ای دیگر دیده می‌شود. در مجموع باید گفت تصویرگری واقع‌گرایانه امروز ایران، ضعف و کاستی‌های فراوانی دارد؛ به ویژه در کتاب‌های علمی. با وجود آن که به نظر می‌رسد تصویرگری واقع‌گرا باید به موازات تصویرگری انتزاعی، مورد توجه هنرمندان امروز سرزمین ما قرار گیرد، اما تمایل بیش از حد تصویرگران معاصر به عناصر انتزاعی، سبب شده بخش زیادی از کتاب‌های علمی، دانش اجتماعی و ادبیات نوجوانان از این سبک هنری به دور باشد. ریشه چنین کاستی بزرگی را باید در مسائلی چون

گرایش روزافزون هنر امروز به نگاه انتزاعی، بی‌علاقگی ناشران به کتاب‌های علمی و تاریخی، دشواری طراحی فیگوراتیو، بی‌علاقگی تصویرگران به ساخت و ساز تصویرها و امکانات خیال‌انگیز با آزادی بیشتر در هنر انتزاعی جست‌وجو کرد؛ هر چند به نظر می‌رسد در هنر تصویرگری در سطح جهانی، هر دو گونه هنر واقع‌گرا و انتزاعی پایه‌ی یکدیگر گام برمی‌دارند و ادبیات کودکان و نوجوانان جهان، از توانایی‌های این دو روش به‌طور هم‌زمان سود می‌جوید. بسیاری از تصویرگران برجسته امروز جهان، هم‌چون **رابرت اینگین**^{۴۶}، تصویرگر استرالیایی کتاب **پسر طوفان** و برنده جایزه آندرسن ۱۹۸۶، **لیزبت زورگر**^{۴۷} تصویرگر اتریشی و برنده جایزه آندرسن سال ۱۹۹۰، **ادیانگ**^{۴۸} تصویرگر چینی‌الصل آمریکایی و تصویرگر کتاب **ساداگو** و **آنتونی براون**^{۴۹}، تصویرگر انگلیسی و برنده جایزه جهانی آندرسن در سال ۲۰۰۰، کم و بیش با استفاده از ویژگی‌های رئالیسم تصویرهایی زیبا برای کودکان خلق کرده‌اند. کتاب‌های ترجمه شده پرواز کن، پرواز با تصویرگری **نیکلاس دالی**^{۵۰} و **آتشی بالای کوه**، با تصویرگری **ای. بی. لویس**^{۵۱} (هر دو، چاپ کانون پرورش در سال ۱۳۸۰)، از نمونه‌های جالب توجه سبک واقع‌گرا در تصویرگری هستند.

واقع‌گرایی (رئالیسم) کودکانه

در واقع‌گرایی کودکانه که شکل ساده شده و کودکانه واقع‌گرایی (رئالیسم) است، بسیاری از جزئیات تصویری حذف می‌شود و عناصر تصویری در اندازه و علاقه‌های کودکانه دنبال می‌گردد. ویژگی خلاصگی (استیلیزه کردن) تصویر، سبب می‌شود که تصویرگر به فراخور درک و علاقه‌مندی‌های کودکان در گروه‌های سنی مختلف، از طرح جزئیات صرف نظر کند. رنگ‌آمیزی در این‌گونه تصویرها، با توجهی کم‌تر به ارزش‌های رنگی (تالیته) و کاربرد سایه - روشن همراه است. به کارگیری رنگ‌های تخت

واقع‌گرایی در تصویرگری کتاب‌های کودکان، اینو چنتی

واقع‌گرایی در تصویرگری کتاب «علی و برفی»، پرویز حیدرزاده

و یک‌دست در زمینه‌های تصویری در این روش، از بُعد حجمی تصویر می‌کاهد و فضا سازی‌های تصویری، ساده می‌شود. تصویرگری‌های زمان زمانی، پرویز کلانتری و نورالدین زرین کلک در کتاب‌های درسی و نیز آثار مرتضی ممیز در آغاز دهه ۴۰ در کتاب‌هایی چون آی قصه، قصه و هر کس خانه‌ای دارد؛ از نخستین نمونه‌های کاربرد واقع‌گرایی کودکانه در کتاب‌های کودکان به شمار می‌رود. چاپ مجلات پیک، در نیمه دوم دهه ۴۰، با حضور تصویرگرانی چون ژانت میخاییلی، پرویز کلانتری، غلامعلی مکتبی، مهرانوش معصومیان، علی‌اصغر معصومی و لتونی تاشچیان، کاربرد این شیوه را در میان تصویرگران گسترش داد.

پرویز کلانتری برجسته‌ترین و پُرکارترین تصویرگر ایرانی، در تصویرگری به شیوه واقع‌گرایی کودکانه به شمار می‌رود. این تصویرگر که آثارش به همراه تصویرهای زمان زمانی و نورالدین زرین کلک، در کتاب‌های درسی به چاپ می‌رسید، در تصویرگری کتاب‌هایی چون قانون اول، گل اومد- بهار اومد، دالی، سلام و خانه باباعلی، از این شیوه برای خلق تصویرهایی ساده، کودکانه و

ایرانی، فراوان بهره جسته است. فیگورها و حالت‌های انسانی در آثار کلانتری و زرین کلک، شیرینی خاصی دارد؛ هر چند خیال و اندیشه راه یافته در تصویرهای آنان، هم‌پایه تصویرهای انتزاعی امروز نیست.

سوزان جعفرزاد^{۳۳}، در تصویرگری کتاب قوهای وحشی، اثر آندرسن، از واقع‌گرایی کودکانه برای پدید آوردن فضای افسانه‌ای بهره گرفته است. ادیانگ^{۳۴} در تصویرگری کتاب لون پوپو (داستان شنل قرمزی در چین - ۱۹۸۹)، مارتین وادل^{۳۵} در تصویرگری کتاب اردک کشاورز و تام فیلینگز^{۳۶} در تصویرگری کتاب موزا یعنی یک (۱۹۷۱)، از این شیوه به گونه‌های مختلف استفاده کرده‌اند. دیوید وینیزوکی^{۳۷}، در تصویرگری کتاب بازیگران باران (۱۹۹۱)، تصویرهایی بسیار زیبا برای کودکان پدید آورده است. مجموعه آثار آنتوانی براون، لیزیت زورگر و کوانتین بلیک، سرشار از عناصر واقع‌گرا در شکل‌های ساده شده و کودکانه است؛ هر چند هر کدام از آن‌ها ویژگی‌های خاص خود را دارد که چندان به هم شبیه نیست.

در میان تصویرگران امروز کتاب کودک در ایران، آثار تصویرگرانی چون علی خدایی، لیسا جمیله برجسته، مهرانوش معصومیان، نیره تقوی، آلن بایش، کبری ابراهیمی، فریده شهبازی و نفیسه شهدادی، از واقع‌گرایی کودکانه، فراوان استفاده شده؛ هر چند روش‌های به کار گرفته شده در خلق تصویرها تفاوت فراوانی دارند. در این میان آثار علی خدایی، مهرانوش معصومیان و نیره تقوی برای کودکان پیش‌دبستانی و سال‌های نخست دبستان، به دلیل نزدیک شدن به سلیقه آنان، بسیار ساده است و حذف جزئیات تصویری در آن‌ها با تأکید بیشتری صورت گرفته است.

امپرسیونیسم^{۳۷}

سبک امپرسیونیسم که با تأکید بر تأثیر نور بر رنگ شکل گرفته، هر چند تا اندازه‌ای ویژگی‌های واقع‌گرایانه را از نقاشی دور کرده، واقع‌گرایی در ایجاد فرم، فضا سازی و رویدادهای گنجانده شده در اثر هنری را با خود نگه داشته است. در کتاب «نقاشی نوین»، درباره اندیشه‌های هنرمندان امپرسیونیسم می‌خوانیم:

«نقاشان امپرسیونیست، اصول فکری نقاشان رئالیست را دنبال کردند و گفتند کار نقاشان همان وصف مناظر طبیعی و عادی و منعکس جهان خارج بدون تحریف و مبالغه و خیال‌پردازی است. اما در اصراری که برای توصیف مناظر طبیعی، چنان که هست و حفظ امانت و دقت در وصف به کار می‌برند، به این نتیجه رسیدند که شیوه نقاشان رئالیست چنان که باید مناظر و صحنه‌های طبیعت را منعکس نمی‌سازد. زیرا آن‌چه نقاش رئالیست بر پرده نقش می‌کند، آن نیست که از مشاهده آنی چیزها به صفحه قرنیه چشم ما نقش می‌بندد، بلکه صورتی است که پس از دقت ثانوی و مشاهده مکرر و از علم به رنگ و شکل چیزها حاصل می‌شود.»^{۳۸}

در کتاب انواع تصویرگری در کتاب‌های کودکان، نوشته پاتریسیاسیان سیولو، منتقد ادبیات کودکان، می‌خوانیم: «امپرسیونیست‌ها به رنگ، روشنی، نور و ظرافت تصاویر اهمیت می‌دهند و دوست دارند ایده‌شان را با استفاده از رنگ‌های از هم پاشیده بیان کنند. آنان اغلب نقطه‌ها و خط تیره‌های کوتاه رنگی را در فاصله‌های بسیار نزدیک به کار می‌گیرند و تصاویر آن‌ها بر حالت مرتعش و لرزان چیزهای زنده و غیره زنده تأکید دارد و با ترکیب رنگ‌ها، سایه‌های زنده و

واقع‌گرایی کودکانه در کتاب
«دوستی»، پری بیانی

لرزانی به وجود می‌آورند. در تصاویر امپرسیونیستی کتاب‌های کودکان، بیننده به سرعت متوجه گونه جدیدی از هنر می‌شود که خالی از تشریفات است و در آن نقش‌هایی با خطوط تفکیک یافته و جدا، جدا تصویر می‌شود. به نظر نمی‌رسد که در این سبک، به خود اشیا توجهی شود، بلکه تصویرگر آن‌ها را همان‌طور می‌کشد که حس‌شان می‌کند.^{۳۶}

ویژگی‌های امپرسیونیسم در تصویرگری کتاب «همه‌ناز و چهار برادران»، لیسا جمیله برجسته

کاربرد سبک امپرسیونیسم در تصویرگری، بیشتر به آن جهت برای کودکان شیرین و دلنشین است که به استفاده از رنگ‌های خالص و کودکانه توجه می‌کند. از سوی دیگر، شکل واقعی اشیا و پدیده‌های طبیعت، به گونه‌ای ساده تصویر می‌شود.

تأثیرپذیری **موریس سنداک**^{۳۷}، از آثار «مونه»، نقاش امپرسیونیست، در تصویرگری کتاب آقای خرگوش و هدیه دوست داشتنی، با سایه‌های دل‌پذیر آبی و سبز صورت گرفته. در این کتاب، خرگوش استثنایی در جست‌وجوی هدیه‌هایی به رنگ قرمز، زرد، سبز و آبی است تا برای مادر دخترکی ببرد که دوست اوست. نقاشی‌های رنگ روغن **توماس لوکر**^{۳۸}، در کتاب آن‌جا که رود آغاز می‌شود، یادآور تأثیرپذیری نقاشان امپرسیونیست در بازی نور و سایه است. تابش خورشید در زیر مه، درخشش مهتاب بر سطح خروشان رودخانه و بازتاب غروب بر توده ابرها، همگی این احساس را شدت می‌بخشند. **توماس لوکر**، همین ویژگی را برای تصویرهای کتاب سفر دریایی نیز به کار گرفته است. **لوید بلوم**^{۳۹}، برای مجموعه شعرهای آنجا، آن طرف، سروده **تونی جانستون**، شکوفه‌های صورتی درخت آلو که یادآور تولد کودکان روستایی است، تا شکل‌گیری مناسبت‌های خانوادگی را با بهره‌گیری از ویژگی‌های درخشان امپرسیونیسم نشان می‌دهد و توجه کودکان را به سوی رنگ‌های شفاف طبیعت روستایی جلب می‌کند. تصویرگری‌های **ای بی. لوییس**^{۴۰}، برای کتاب‌های پایین جاده و دور از خانه، **کارول بایارد**^{۴۱}، برای کتاب پنبه‌کاری و **جین کاتلر**^{۴۲}، برای کتاب

ویولونسل آقای ا، نمونه‌های دیگری از کاربرد امپرسیونیسم در تصویرگری کتاب‌های کودکان به شمار می‌رود. **رابرت لوئیس استیونسن**^{۴۳} نیز تصویرگری است که با به کارگیری سبک امپرسیونیسم و استفاده از خط‌های رنگی، پُر کردن زمینه کار، استفاده از رنگ‌های تند و روشن و هم‌نشینی تصویرها در یک مجموعه، به سلیقه کودکان توجه نشان می‌دهد.

در تصویرگری کتاب‌های کودکان در ایران، پیش از آن‌که امپرسیونیسم به عنوان یک سبک برای بازگویی احساس تصویرگری به کار رود، استفاده از رنگ‌های تند و کودکانه به روش امپرسیونیست‌ها شکل گرفته است. به این ترتیب، قلم زدن‌های تند و شتاب‌زده، بازی نور و رنگ و ایجاد ابهام در خطوط پیرامونی تصویر که از ویژگی‌های تکنیکی سبک امپرسیونیسم است، کم‌تر مورد توجه تصویرگران بوده. ارزش‌گذاری به خطوط پیرامونی فرم (شکل) در آثار تصویرگران ایرانی، از مهم‌ترین موانع نزدیک شدن آن‌ها به ویژگی‌های سبک امپرسیونیسم به شمار می‌رود؛ در حالی که رنگ‌گذاری به شیوه امپرسیونیستی، با استفاده از فام‌های تند و درخشان در آثار تصویرگران ایرانی، از جمله **علی خدایی**، به شیوه‌ای استادانه و کودک‌گرا شکل گرفته و به برخی از ویژگی‌های اصلی امپرسیونیسم در به کارگیری رنگ‌های تند توجه شده.

ویژگی‌های امپرسیونیسم در تصویرگری کتاب‌های کودکان، علی‌رضا گلدوزیان

تصویرهای کتاب همه‌ناز و چهار برادران، اثر لیسا جمیله برجسته، از آشکارترین نمونه‌های کاربرد سبک امپرسیونیسم در تصویرگری کتاب‌های کودکان به شمار می‌رود. در تصویرهای این کتاب، تصویرگر رنگ‌های خالص آکرلیک را با قلم‌مویی خشک و سریع در زمینه‌ای سیاه به کار برده و رنگ‌ها، جداکننده خطوط پیرامونی فرم‌ها هستند. تاش‌ها، لکه‌ها و حرکات سریع قلم‌مو، یادآور کاربرد رنگ در آثار «پیسارو»، نقاش امپرسیونیست است. در این کتاب، همه‌ناز، قهرمان داستان در جست‌وجوی شاخه‌ای گل سرخ، به دشت زمستان زده می‌رود و در راه با چهار برادران که

نشانه چهار فصل هستند، روبه‌رو می‌شود. هر کدام آن‌ها همه‌ناز را با پدیده‌های فصل خود آشنا می‌کنند و هربار همه‌ناز با دست پر به خانه برمی‌گردد. درخشندگی رنگ‌های سبز، آبی، بنفش و سفید در این اثر، با شفافیتی چشم‌نواز، گویای شادی‌های دخترک است که در پس‌زمینه سیاه دشواری‌های زندگی‌اش نمودار شده. تصویرگری کتاب‌های یک شب تاریک، اثر **علی‌رضا گلدوزیان**، من و خواب جنگل و یک کاسه شبنم، اثر **اکبر نیکان‌پور** و کلاغه خبر نداره، اثر **مهرنوش معصومیان** از جمله آثاری است که شیوه کاربرد رنگ و گرایش به فرم در آن‌ها تا اندازه‌ای متأثر از سبک امپرسیونیسم است. **مهرنوش**

معصومیان، در کتاب کلاغه خبر نداره، به روش رنگ روغن و کاربرد تکه‌رنگ‌های شتاب‌زده، تصویرهای کودکانه‌ای فراهم آورده که کاربرد این سبک را به شکل بسیار ساده در کتاب‌های کودکان به نمایش می‌گذارد.

کاربرد رنگ در بسیاری از آثار **علی‌خدایی** (از جمله در مجموعه کتاب‌های نخودی)، **علی‌مفاخری** (از جمله در کتاب شاید)، **فرشته نجفی** (از جمله در کتاب آواز در مزرعه) و **رویای بیژنی** (از جمله در کتاب سه ترنج اسرارآمیز) به ویژگی‌های امپرسیونیسم نزدیک شده، بی‌آن‌که کاربرد فرم در آن‌ها چندان شبیه آثار نقاشان امپرسیونیست باشد. نمود این سبک در آخرین آثار **آرن بایاش**، با حرکات سریع قلم‌مو، به صورت لکه‌های درخشان در زمینه‌های تیره دیده می‌شود.

سوررئالیسم ۴۷ (فراواقعیت)

سبک سوررئالیسم نیز مانند بسیاری از دیگر سبک‌های هنری، هم‌چون اکسپرسیونیسم و رئالیسم، نخست در زمینه ادبیات شکل گرفت و سپس راه خود را به سوی هنرهای دیگر گشود. هدف پایه‌گذاران مکتب سوررئالیسم، کشف و کاوش در ماورای ذهن و روان آدمی است. در سال ۱۹۲۴ **آندره برتون**، منتقد و نویسنده فرانسوی، بیانیه سوررئالیستی‌اش را تنظیم کرد و عنوان آن را از نامی گرفت که آپولی‌نر شاعر، روی آثار **مارک شاگال** نهاده بود. در آثار نقاشان سوررئالیست، افزون بر پندارهای غیر معمول و رویایی، نشانه‌هایی شگرف از جنون، کابوس و وهم به چشم می‌خورد. انگیزه‌های اصلی برتون در پایه‌گذاری این سبک، به‌هم پیوستن جنبه‌های بیرونی و درونی واقعیت، به صورت یک ترکیب‌بندی واحد در دنیای زنده رویاهای آدمی است. پناه بردن به دنیای ذهنی هنرمند، گاه چنان شخصی و خیال‌اندیشانه است که جز در ذهن هنرمند معنا نمی‌پذیرد. از میان نقاشان برجسته سوررئالیسم، می‌توان به **کریکو** و **شاگال** اشاره کرد که آثارشان پایه‌گذار سوررئالیسم بوده است. تأکید فریاد بر کارکرد ضمیر ناخودآگاه و ناخودآگاه انسان در شکل‌گیری شخصیت و فعالیت‌های او نیز انگیزه دیگری بر شکل‌گیری سوررئالیسم به شمار می‌رود.

رنه ماگریت، **ماکس ارنست**، **خوان میرو**، **سالوادور دالی** و **پل کله** از رهبران سبک سوررئالیسم به شمار می‌روند و تابلوهای پایداری حافظه اثر **دالی**، عاشق و معشوق بر فراز شهر، اثر **مارک شاگال** و دل‌خوشی‌های یک شاعر، اثر **کریکو** از جمله تأثیرگذارترین آثار سوررئالیستی به شمار می‌روند. در میان آثار سوررئالیست‌ها، تصویرهایی چون کولی خفته، اثر **هانری روسو** و عاشق و معشوق بر فراز شهر، اثر **مارک شاگال** بر آثار تصویرگران سوررئالیست تأثیر فراوانی داشته است.

سوررئالیسم در کتاب «نامه‌های زینب»،
محمد رضا دادگر

در میان نقاشان ایرانی، **ایران درودی** و **علی‌اکبر صادقی** آثار برجسته‌ای با ویژگی سوررئال خلق کرده‌اند. آثار **علی‌اکبر صادقی** آثار برجسته‌ای با ویژگی سوررئال خلق کرده‌اند. آثار **علی‌اکبر صادقی**، نقاش و تصویرگر کتاب‌های کودکان، در عرصه نقاشی، نمایشی خیال‌انگیز و دل‌نشین از نگاه سوررئالیستی به جهان هستی است. او در مجموعه آثارش که با رنگ روغن نقاشی شده، فضایی شگفت‌انگیز از انسان، تنهایی او و جهان پیرامونش به نمایش می‌گذارد. سبک سوررئالیسم در آثار تصویرگران، هم‌چون دیگر سبک‌ها بیش از آن‌که از نظر تکنیک مورد توجه قرار گیرد، از نظر نوع چینش عناصر تصویری و آفرینش خیال مورد توجه بوده. شکل به کارگیری فرم و شخصیت‌های تصویری در این سبک در کتاب‌های کودکان، جلوه‌ای واقعی‌تر و غیر ذهنی‌تر دارد. **آنتونی براون**^{۴۸}، تصویرگر انگلیسی و برنده جایزه آندرسن در سال ۲۰۰۰، در کتاب‌های بچه‌بزرگ، هانسل و گرتل، گوریل، دگرگونی‌ها و ویلی خیال‌پرداز از عناصر سوررئالیستی به فراوانی بهره گرفته است. او در مورد استفاده از سبک سوررئالیسم در آثارش می‌گوید:

«سوررئالیسم راهی برای گشودن دیدگاه‌هایی است که کودکان دارند. سوررئالیسم عناصر مورد علاقه کودکان را به یکدیگر مربوط می‌کند و این شیوه‌ای است که در آن

سوررئالیسم در تصویرگری
کتاب‌های کودکان، نیکولنا ککولی

همین ویژگی در آثار **آنتونی براون**، سبب شده تا کودکان بارها و بارها تصویرهایی او را نگاه کنند و هر بار در آن چیزهای تازه‌ای بیابند. نگاه سوررئالیستی **کریس ون‌آلسبرگ**^{۴۹}، در کتاب‌های باغ عبدالقزازی و جومانجی نگاهی شناخته‌شده و آشناست؛ نگاهی که سبب شده **ون‌آلسبرگ** به جایزه کالدکات دست یابد. تصویرهایی کتاب هاریس بوردیک او نیز نمونه

زیبایی از کاربرد سوررئالیسم است. قرار گرفتن صندلی واژگون شده در فضای درونی یک کلیسا و خانه‌هایی به شکل معلق در یک خیابان، همگی نشانگر خیال‌پردازی آلبرگر در این کتاب است. آثار این تصویرگر، نمونه موفقی از هم‌نشینی عناصر واقعی در شکل غیر واقعی و خیال‌پردازانه است.

آثار آلبین برونفسکی^{۵۱}، تصویرگر اسلوواکیایی، سرشار از فضاسازی‌های وهم‌آلود و شگفت‌انگیز است. او در کتاب دوسینکیز اسلوواک، عناصر افسانه‌ای سرزمین اسلوواکی را در فضاهایی شگفت‌انگیز و جادویی به نمایش گذاشته است. جایگاه تصویر در کتاب‌های فرود آزاد و سه‌شنبه اثر دیوید ویزنر^{۵۲}، فرشته مرداب، اثر پُل اُ. زلینسکی^{۵۳} و آن طرف، آن‌جا اثر موریس سنداک^{۵۴} نمایشی دل‌انگیز از دنیای وهم‌انگیز قصه‌های کودکان است.

نگاه سوررئالیستی در تصویرگری کتاب‌های کودکان ونوجوانان ایران، با تأثیرپذیری از هنر نقاشی در آثار دهه ۵۰، در کتاب‌هایی چون افسانه باران در ایران، با تصویرگری حسین محجوبی، مارمولک کوچک اتاق من، با تصویرگری فرشید مثقالی و اگر می‌توانستم با تصویرگری نورالدین زرین‌کلک دیده می‌شود. در کتاب مارمولک کوچک اتاق من که با نگاهی انتزاعی شکل گرفته، فضای تخیلی قصه برای تصویرگر، امکان فرار از اصول واقع‌گرایی و رها کردن عناصر تصویری را در فضایی تخیلی و انتزاعی فراهم کرده. جهان‌پندارهای ناممکن در اندیشه‌های کودکان نیز در کتاب اگر می‌توانستم، به نمایشی خیال‌انگیز تبدیل شده است.

گرایش به سوررئالیسم در تصویرگری کتاب‌های کودکان ایرانی، امروزه نمودی آشکار دارد. محمدرضا دادگر، در کتاب‌های یک حرف و دو حرف و نامه‌های زینب، از تکنیک‌های سوررئالیستی برای خلق تصویرهایش بهره گرفته است. مهکام شعبانی نیز

در کتاب فانتزی داستان بی‌پایان، به چنین رویکردی توجه نشان داده. نگاه این تصویرگر خلاق در کتاب‌هایی چون کودکان ماه و ایلپای کوچک، از ظرافتی دلنشین در نگاه و تکنیک برخوردار است. حافظ میرآفتابی، در تصویرگری کتاب‌های باید به فکر فرشته بود و ایوب، توانسته با استفاده از ویژگی‌های کلاژ، به ترکیب‌بندی‌هایی دل‌نشین و آزاد در هم‌نشینی شگفت عناصر خیال‌انگیز دست یابد.

در میان تصویرگران ایرانی، آثار پژمان رحیمی‌زاده، بیش از همه از تکنیک سوررئالیسم بهره برده است. رحیمی‌زاده در کتاب دیوانه و چاه که متنی شگفت‌انگیز و حوادثی عجیب و تخیلی دارد، با طراحی‌های خطی، تصویرهایی جادویی به وجود آورده. حرکات باور نکردنی عناصر تصویری در میان باران ماهی‌ها از آسمان و فضاسازی‌های ناآشنا، کودکان را با حس‌هایی تازه و ناآشنا روبه‌رو می‌کند. هر چند انس گرفتن کودکان با متن و تصویرهای این کتاب ممکن است با دودلی همراه باشد، زمینه‌ای قوی برای بیان اندیشه‌هایی است که جز در چارچوب قصه‌ها و تصویرهای سوررئالیستی امکان ندارد.

اکسپرسیونیسم^{۵۵} (بیان‌گرایی)

اکسپرسیونیسم، هنر بیان احساس است؛ هر چند حس‌های راه یافته در آثار نقاشان اکسپرسیونیست، بیشتر بازنمایی ترس، اندوه، فقر و دشواری است تا بیان شادی، هیجان و امید و درون‌مایه انتقادی در کار آن‌ها جدی است.

«هنر اکسپرسیونیسم، هنری است که یک فشار یا ضرورت درونی را آزاد می‌کند. این فشار بر اثر عاطفه یا احساس ایجاد می‌شود و اثر هنری به صورت مفر یا دریچه‌ای درمی‌آید که به وسیله آن تأثیر روانی تحمل‌ناپذیر به تعادل مبدل می‌شود.»^{۵۶}

در اکسپرسیونیسم، شکل واقعی پدیده‌ها، به ویژه انسان (تا اندازه‌ای که گویای شخصیت درونی او باشد)، دگرگون می‌شود و به گونه‌ای کاریکاتورگونه جلوه می‌کند. به هم ریختن تناسب اندام‌ها و پرسپکتیو فضاها که در تصویرگری انتزاعی نمودی بس آشکار دارد، از ویژگی‌های سبک اکسپرسیونیسم است.

در تاریخ هنر، گونه‌ای از اکسپرسیونیسم با عنوان «اکسپرسیونیسم تجسمی» بیشتر به بازنمایی واقعیت گرایش دارد (هم‌چون آثار مونشی) و گونه دیگر آن با عنوان «اکسپرسیونیسم انتزاعی» بازنمایی حس‌ها و برداشت‌های کاملاً شخصی و ذهنی هنرمند است (هم‌چون آثار جکسون پولاک).

نخستین نمونه‌های سبک اکسپرسیونیسم در هنر نقاشی آثار ادوارد مونشی، نقاش بلژیکی و دیگر اعضای گروه پل است

ویژگی‌های سوررئالیسم در تصویرگری کتاب «مارمولک کوچک اتاق من»، فرشید مثقالی

ویژگی‌های اکسپرسیونیسم در تصویرگری کتاب «آن‌جا که وحشی‌ها هستند»، موریس سنداک

که متأثر از نقاشی‌های هنرمندانی چون لوترک بود. نقاشی «فریاد» اثر مونش، از نخستین نمونه‌های هنر اکسپرسیونیستی به شمار می‌رود. نقاشان دیگری چون رونو، امیل نولده، کوکوشکا، بکمان، ریورا و کته‌کل‌ویتس کم و بیش به سبک اکسپرسیونیسم گرایش نشان داده‌اند. هر چند بیان احساس مهم‌ترین ویژگی این سبک به شمار می‌رود، توجه منتقدانه به دردها و تلخی‌های انسانی، هدف اکسپرسیونیست‌هاست. به همین سبب، روی آوردن به کاریکاتور، بخشی از نیاز هنرمندان اکسپرسیونیست است.

در کتاب «ادبیات کودک»، از زبان شارلوت اس. هوک و همکارانش می‌خوانیم:

«جنبه‌های هنر اکسپرسیونیستی شامل رنگ‌های تکان‌دهنده، صورت‌هایی که کمی از تناسب خارج شده‌اند و قلم زدن‌های تند و شتاب‌زده است. اکسپرسیونیسم بر احساسات درونی هنرمند تأکید دارد و نیز بیان او در همانندسازی با آنچه می‌بیند. در تصویرگری کتاب‌های کودکان، اکسپرسیونیسم می‌تواند شکل اسب‌هایی با رنگ آبی درخشان و یا گربه‌های آبی رنگ باشد، همان‌گونه که در نقاشی‌های اریک کارل برای کودکان دیده می‌شود.»

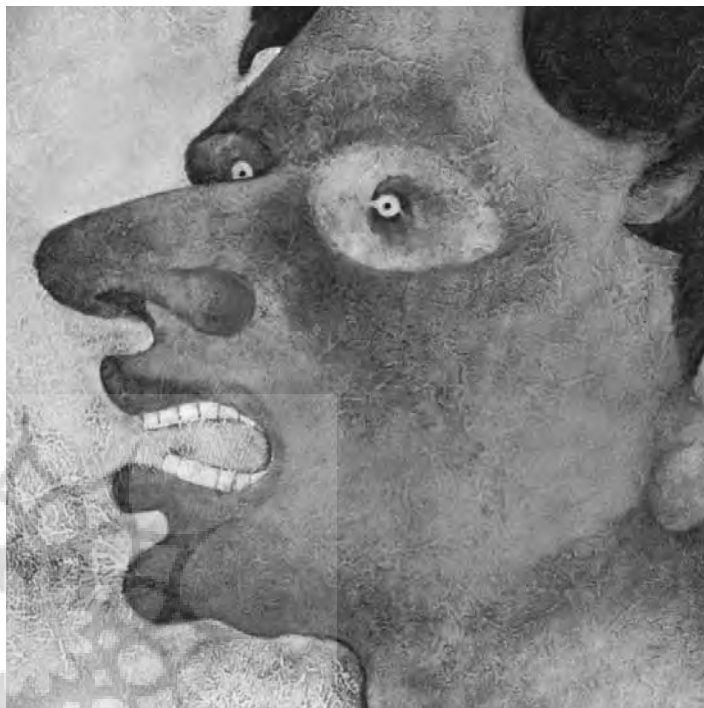
هم‌چنین در کتاب شناخت ادبیات کودکان: گونه‌ها و کاربردها، جملاتی از این دست درباره اکسپرسیونیسم می‌خوانیم:

«نقاشی‌های اکسپرسیونیستی هنرمندانی هم‌چون وینسنت ون‌گوگ و ادوارد مونش، طنین احساس نیرومندی را بازتاب می‌دهند که از راه رنگ‌های قوی، بافت و حرکت خط بیان شده‌اند. چنین هنری از هنر بازنمایی فاصله بیشتری می‌گیرد و به سبک نمادین تجربیدی نزدیک‌تر می‌شود.»^{۵۷}

بیان منتقدانه و اغراق‌آمیز حس‌هایی چون ترس، اندوه، شادی، هیجان و اضطراب از آشکارترین نشانه‌های اکسپرسیونیستی است که در کاربرد رنگ و فرم دیده می‌شود. این ویژگی در تصویرهای دیوید دیاز^{۵۸}، برای کتاب شب دودآلود، به خوبی نمایان است. دیوید دیاز با استفاده از کلاژ کاغذ، شیشه‌های شکسته، چرم و اشیای دیگر، احساس ترس، برآشفتگی و نگرانی نوجوان قهرمان کتاب را نشان می‌دهد. او چهره انسان‌ها را در تصویرهای این کتاب با رنگ‌های سبز، آبی و بنفش نشان داده تا احساس و هیجان نیرومندی به داستان ببخشد. استفاده از خط‌های پیرامونی کلفت سیاه در طراحی چهره‌ها و بافت زمینه تصویرها، این حس را تقویت می‌کند.

تصویرگری ریتا مارشال^{۵۹}، برای کتاب شنل قرمزی، نوشته شارل پرو، همه ما در زاغه هستیم با جک و گای، اثر موریس سنداک^{۶۰}، پسر توفان، اثر پال اوون‌لوییس^{۶۱}، گولم، اثر یوری شوله‌ویتس^{۶۲}، گولم، اثر دیوید ویزنیوزکی^{۶۳}، آلیس در شگفت‌زار، اثر جان تنی‌یل^{۶۴}، نمونه‌های دیگری هستند که کم و بیش سبک اکسپرسیونیسم، به گونه‌ای نسبتاً واقع‌گرایانه در تصویرگری آن‌ها به کار رفته است. توشی ماروکی^{۶۵}، در تصویرگری کتاب هیروشیما نوییکا (تابش هیروشیما)، ویرانی شهر هیروشیمای بمباران شده را در زندگی یک مادر و کودک ژاپنی نشان می‌دهد. وجود شعله‌های پیچیده بر فراز انسان‌ها و جانوران در حال فرار و ابرهای سیاهی که ساختمان‌ها را در بر گرفته‌اند، همگی بیانی قوی از احساس درونی تصویرگر است. در کتاب شعر چرخه فصل‌ها، با تصویرگری لئونارد فیشر^{۶۶}، وجود رنگ‌های تند در نقاشی سیب‌ها، گل‌ها، خورشید، باران، آب و گندم شکل دیگری از کاربرد اکسپرسیونیسم در تصویرگری کتاب‌های کودکان است.

کاریکاتور، گونه دیگری از کاربرد این سبک در هنر نقاشی و تصویرگری است که لحن انتقادی و تمسخرآمیزی نسبت به رویدادها دارد؛ هر چند کاریکاتور در تصویرگری به گونه‌ای ملایم به کار گرفته می‌شود و بیشتر با طنزهای کودکان همراه است. در تصویرگری کتاب‌های کودکان ایران، اکسپرسیونیسم کم‌تر به عنوان یک سبک مشخص به کار رفته و بیشتر در شکل طنز نمود یافته است. در تصویرگری کتاب پرنده چه گفت؟ اثر بهمن دادخواه (۱۳۵۳)، تصویری اغراق شده و نمای نزدیک چهره مردی را می‌بینیم که درخشندگی چشمانش آشکار است. این ویژگی در تصویر دیگری از مردی که توکا را در قفس نگه داشته، در کتاب توکایی در قفس (۱۳۵۰)، اثر همین تصویرگر دیده می‌شود. در تصویرگری کتاب‌های گرگو و قصه کوتاه مصور برای عبرت کودکان و بیشتر و کم‌تر از پنجاه، اثر نیکزاد نجومی در دهه

ویژگی‌های اکسپرسیونیسم در تصویرگری کتاب «توکایی در قفس»، بهمن دادخواه

۵۰. نمونه‌ای آشکار از کاربرد اکسپرسیونیسم را می‌بینیم که هماهنگ با متن طنزآمیز کتاب شکل گرفته و با تصویرهایی خطی مصور شده است. **نقیسه ریاحی**، در کتاب چه می‌خواهید بدانید؟ (۱۳۵۴)، از این سبک به گونه‌ای بسیار نزدیک به کاریکاتورهای خطی استفاده کرده و با کاربرد هاشورهای پر کار همراه با نگاه هنرمندانه و طنزآمیز، تصویرهایی یگانه و هنرمندانه آفریده است. **پژمان رحیمی‌زاده**، کتاب دشنه را به شیوه‌ای کاملاً اکسپرسیونیستی برای نوجوانان و بزرگسالان تصویر کرده. تصویرهای سیاه و سفید این کتاب، از دنیای وهم‌آمیز انسان در رویارویی با رنج، تلخی و اندوه ریشه گرفته و با درون‌مایه فلسفی متن هم‌خوانی دارد؛ هر چند تلخی بیش از اندازه تصویرها، مناسبت آن را برای کودکان و نوجوانان زیر سؤال می‌برد.

بهرام خائف نیز در تصویرگری کتاب حکایت‌نامه و ما چند نفریم؟، به شیوه‌ای فرمالیستی و شکل‌گرا از اکسپرسیونیسم بهره گرفته و تصویرهایی نمادین پدید آورده است. اما آشکارترین چهره هنر اکسپرسیونیسم در تصویرگری را می‌توان در همه آثار **رودابه خائف** و در کتاب‌هایی چون سوسک طلا، خانه پیر، مزدک گرسنه و بازی‌های محلی ایران یافت که با بهره‌گیری از خطوط پیرامونی کلفت و سیاه و رنگ‌آمیزی‌های شتابزده صورت گرفته است. طراحی‌های قدرتمندی

که با خطوط سریع و کم‌دقت انجام شده و از ویژگی‌های یگانه‌ای برخوردار شده است؛ هر چند در کتاب‌های کودکان، از جمله در کتاب بازی‌های محلی ایران که سرشار از شادی و بازی‌های کودکانه است، به نظر می‌رسد این سبک کاربرد مناسبی ندارد و چهره‌هایی تلخ را به نمایش گذاشته است.

علی بوذری، در کتاب پری‌ناز یا نازپری؟ و **شراره خسروانی**، در کتاب‌های جور و ناجور، نوه و بابابزرگ و روزی که مه بی‌پایان بود، هر کدام به گونه‌ای متفاوت به حس‌آفرینی‌های اکسپرسیونیستی نزدیک شده‌اند. تصویرهای **شراره خسروانی** در این کتاب‌ها، سرشار از رنگ‌های تند و اغراق‌آمیز و چهره‌های تغییر یافته و طنزآمیز است؛ با این تفاوت که شکل‌های کودک‌گرا و ساده شده در فرم‌هایی ژله‌مانند به کار گرفته شده‌اند. کتاب جیرجیرکی که نمی‌توانست آواز بخواند، اثر **آریتا آرتا**، نمونه‌ای جالب از تصویرگری اکسپرسیونیستی است که چهره‌ها و حرکات انسانی آن از زشتی به دورند و نگاه شادی‌بخش تصویرگر با رنگ‌هایی گوناگون و زیبا همراه شد و چهره قهرمان‌های قصه سرشار از طراوت، شیطنت و طنز هوشیارانه است؛ نمونه‌ای که در این گونه آثار کم‌تر دیده می‌شود.

اکسپرسیونیسم در آثار **وحید نصیریان**، در کتاب‌های روزی که آسمان شکست، کوراوغلو و ترس و لرز، با بهره‌گیری از آب‌مرکب و زمینه‌های سیاه فراهم شده و به ویژگی‌های هنر نقاشی نزدیک است. چهره‌ها در این کتاب که مناسب نوجوانان و بزرگسالان است، سرشار از ترس و دلهره‌ای است که در فضای داستان چندان وجود ندارد. تصویرهای این کتاب، زمینه مناسبی برای آشنایی نوجوانان با هنر بزرگسالان است. **نگار فرجیانی**، در کتاب کلاته نان، **افسانه جابری**، در کتاب اولدوز و کلاغها، **محمد فاسونکی**، در کتاب عزاداران بی‌بیل و **محمدعلی بنی‌اسدی**، در کتاب‌های سرخ و آبی و باغبان، ژنرال و گل‌سرخ نیز تصویرهایی اکسپرسیونیستی پدید آورده‌اند که پیوند میان علاقه‌مندی‌های نوجوانان و دنیای بزرگسالان به شمار می‌آید. **محمد مهدی طباطبایی**، در تصویرگری کتاب یک راه دور و دراز و **علی‌رضا گلدوزیان**، در کتاب‌های این همانی و قند و نمک، سبک اکسپرسیونیسم را به شیوه‌ای مناسب درک و علاقه‌مندی‌های کودکان به کار برده‌اند. تصویرهای حیوانی کتاب این هماهنگی، هر کدام بیانگر یکی از شخصیت‌های انسانی متن است که به دلیل درون‌مایه انتقادآمیز متن، هم‌چون آثار فرانسیسکو گویا، نقاش طنزپرداز اسپانیایی، به شکل حیوان درآمده‌اند.

ویژگی‌های اکسپرسیونیسم در تصویرگری کتاب «دشنه»، پژمان رحیمی‌زاده

پی‌نوشت

1-Style

۲ - مقاله: انواع تصویرگری در کتاب های کودک، ترجمه: فاطمه زمانی، کتاب ماه کودک و نوجوان، شماره ۵۰، ص ۷۳

۳ - مقاله: سبک به مثابه معنی، پری نودلن، ترجمه: ثمیلا امیرابراهیمی، پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان، نشر افق، شماره ۲۵، تابستان ۱۳۸۰، ص ۹۱

۴ - شناخت ادبیات کودکان: گونه ها و کاربردها، نوشته دونا نورتون، ترجمه: منصوره راعی و دیگران، تهران: نشر چیستا ۱۳۸۲، ص ۱۵۸

5- Literature and the child, Lee Galda, Bernice E. Cullinan. Wadsworth Group, Canada 2002

6- Representative

7- Abstrait (Abstrait-En)

۸ - نوشته ریچارد باخ، عکس ها از : راسل مانسن، ترجمه: سودابه پرتوی، تهران: انتشارات امیرکبیر ۱۳۵۴

9- Albin Bronovsky

10- Jerry Pinkney

11- Susan Jefferes

12- Rita Marshall

13- Kvetta Pacovska

14- Varja Lavater

۱۵ - منبع ۳، ص ۲۹

16- Representative

۱۷ - منبع ۴، ص ۱۵۸

18- Lisbeth zwerger

19- Realism

20- Armstrong Sperry

21- Robert Ingpen

22- Susan Reyha

23- Stephen Fieser

24- susan Jefferes

25- Jeannine Baker

26- Robert Ingpen

27- Lisbeth zwerger

28- Ed Young

29- Anthony Browne

30- Nicholas Dali

31- E.B. Lewis

32- Susan Jefferes

33- Ed Young

34- Martin Waddell

35- Tom Feelings

36- David Wisniewski

37- Impressionism

۳۸ - نقاشی نوین (جلد ۲) نوشته: ای رهسپر، تهران: ناشر، مؤلف

۱۳۴۵، ص ۳۷

۳۹ - منبع ۲

40- Maurice Sendak

41- Thomas Locker

42- Lloyd Bloom

43- E. B. Lewis

44- Carole Byard

45- Jane Cutler

46- Robert Louis Stevenson

47- Surrealism

48- Anthony Browne

49- Children's Literature, Charlotte S. Huck and the oheers, Mc Grohil Publications, Page 214

50- Chris van Allsburg

51- Albin Bronovsky

52- David Wiesner

53- Paul O. Zelinsky

54- Maurice Sendak

55- Expressionism

۵۶ - معنی هنر، نوشته: هربرت رید، ترجمه: نجف دریابندری، تهران

۱۳۵۱، ص ۱۸۳

۵۷ - منبع ۴، ص ۱۶۰

58- David diaz

59- Rita Marshall

60- Maurice Sendak

61- Paul Owen Lewis

62- Uri Shulevitz

63- David Wisnewski

64- John Tenniel

65- Toshi Maruki

66- Leonard Fisher

منبع:

۱ - نقاشی کودکان و مفاهیم آن، آنا اولیوریوفراری، ترجمه: عبدالرضا صرافان، تهران: انتشارات نگاه ۱۳۶۷

۲ - مقالات کتاب ماه کودک و نوجوان

۳ - مجموعه پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان، نشر افق

۴ - شناخت ادبیات کودکان: گونه ها و کاربردها (از روزن چشم کودک)، نوشته: دونا نورتون، ترجمه: منصوره راعی و دیگران، تهران: نشر چیستا ۱۳۸۲

۵ - نقاشی نوین، جلد ۲، نوشته: ای رهسپر، تهران: ناشر: مؤلف ۱۳۴۵

۶ - معنی هنر، نوشته: هربرت رید، ترجمه: نجف دریابندری، تهران: انتشارات جیبی ۱۳۵۱

۷ - کتاب رنگ، نوشته: ایتن، ترجمه: محمدحسین حلبی، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ۱۳۶۹ (چاپ سوم)

۸ - کودک و تصویر، نوشته: جمال‌الدین اکرمی، تهران: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی ۱۳۸۳

۹ - مجموعه کتاب‌های چاپ شده برای کودکان (منابع کتابخانه‌ای)

10- Literature and the child, Lee Galda, Bernice E. Cullinan. Wadsworth Group, Canada 2002

11- Children's Literature, Charlotte S. Huck and the others, MC Grohil Publications, Six the dition

۱۲ - مقاله: تصویرگران سوررئالیست در ادبیات کودک، نوشته: فیلیپ نل (Philip Ne)، ترجمه بزرگمهر شرف‌الدین، کتاب ماه کودک

و نوجوان، شهریور ۱۳۸۰